

VĒSTURES AVOTI

SILVESTRA ŽĒLASTĪBA UN DOKUMENTS PAR MUIŽU MANTOŠANU 1457. GADĀ

Rīgas arhibīskapa Silvestra Stodevešera žēlastība 1457. gadā līdz ar pavadošo dokumentu par muižu mantošanu bija viens no nozīmīgākajiem Rīgas arhibīskapa izdotiem normatīviem aktiem par lēņu mantošanas tiesībām. Līdzās koprokas un vīra lēņiem tika ieviests jauns – žēlastības lēnis. Privilēģijas paraugs lēņu mantošanas ziņā bija Jungingena žēlastība (1397) – Ziemeļgaunijas vasaļiem dotā Vācu ordeņa virmeistra Konrāda fon Jungingena (1392–1407) mantošanas privilēģija.¹

Lēņu iekārta jeb senjoru – vasaļu attiecības Rietumeiropas izpratnē Livonijā pastāvēja no 13. gadsimta sākuma līdz 18. gadsimtam, kad Latvijā tiesiski noslēdzās lēņu transformēšanās par privātmuižām (Kurzemes hercogistē 1776. gadā, Vidzemes un Igaunijas guberņā 1783. gadā). Silvestra privilēģijas darbība tāpat bija saistīta ne tikai ar Rīgas arhibīskapijas pastāvēšanu, bet bija aktuāla mantošanas tiesību pamatošanai arī pēc valstiskuma un likumdošanas varas maiņām 16.–18. gadsimtā.

Dokumentā privilēģija nosaukta par “jaunajām vīra lēņu tiesībām” iepretī vecajām lēņu tiesībām, kas Rīgas arhibīskapijā bija 1422. gadā par likumkrājumu apstiprinātās Vidējās bruņinieku tiesības. Vidējās bruņinieku tiesības bija spēkā arī pēc Silvestra žēlastības izdošanas, un 1537. gadā tās tika iespiestas arī grāmatas formātā. Zviedrijas karaliene Kristīna (1626–1689) tās 1648. gadā atzina par Vidzemes zemes tiesībām. Atšķirībā no Silvestra privilēģijas bruņinieku tiesības regulēja ne tikai lēņu mantošanu, bet arī krimināllietas, tiesas procesu u.c. Mantošanas tiesības vasaļiem “vecajās lēņu tiesībās” bija samērā plašas. Sava daļa pienācās katram dēlam, lai arī par vislabāko tika atzīts nedalīts lēņu īpašums koprokas īpašumā. Meitām un atraitnēm pienācās mūža uzturs lēņu īpašumā vai mantojuma daļa pūra veidā, kā arī rīta dāvana.² Silvestra žēlastība maz mainīja atraitnes mantošanas tiesības, taču paplašinājās meitu

bez brāļiem mantošanas tiesības, un valststiesiski tika akceptēts, ka sieviete var pilntiesīgi turēt lēņu īpašumus. Būtisks žēlastības devums lēņu mantošanas paplašināšanā bija abu dzimumu sānu radu iesaistīšana kustamā un nekustamā īpašuma mantošanā līdz piektajai radniecības pakāpei ieskaitot, kā arī tiesības mantot lēņu valdījumus garīdzniekiem.³

Privilēģijas autors – Rīgas arhibīskaps bija pakļauts Romas pāvestam. Viņš bija gan garīgs valdnieks Rīgas baznīcas provincē, kurā ietilpa visas bīskapu valstis Livonijā un Prūsijā, kā arī Vācu ordeņa Livonijas atzars, gan laicīgs valdnieks un lēņu kungs savā ap 18 400 km² lielā valstiņā, kas pastāvēja no 13. gadsimta līdz 16. gadsimta vidum.

Arhibīskaps Silvestrs Stodevešers (valdīšanas laiks 1448–1479) bija ievērojama persona arhibīskapijas vēsturē. Viņš dzimis Hanzas pilsētā Toruņā (Prūsijā, mūsdienās Polija), no 1427. gada studējis Leipcigas universitātē, kur ieguvis bakalaura (1431) un maģistra (1440) grādu un kļuvis par profesoru. No 1441. gada Silvestrs bija Vācu ordeņa virsmestra kanclers un kapelāns.⁴ Pēc Rīgas arhibīskapa Henninga Šarpenberga (1424–1448) nāves pāvestam bija jāizvēlas jauns arhibīskaps, un Vācu ordeņa virsmestrs iemaksāja pāvesta kūrījā 4000 dukātu sava kandidāta – Silvestra Stodevešera atbalstam.⁵ Kandidāts Rīgas arhibīskapa amatam bija arī Libekas bīskaps Nikolajs (*Nikolaus II Sachau*, amatā 1439–1449).

Arhibīskapijas pārvaldi 15. gadsimtā veidoja arhibīskaps kopā ar domkapitulu. Domkapituls bija garīdznieku kolēģija, ko veidoja Doma baznīcas klosterī dzīvojošie mūki. Domkungiem bija tiesības dot arhibīskapam padomus, kontrolēt lēņu sadali un jaunu garīdznieku iecelšanu, pārvaldīt valsti arhibīskapa prombūtnes laikā. No 1209. līdz 1374. gadam viņi no sava vidus ievēlēja 13 domkungus atbilstoši premonstriešu mūku ordeņa noteikumiem, no 1374. līdz 1451. gadam – 12 domkungus atbilstoši augustiniešu regulai. Visnozīmīgākais domkungs bija prāvests – Doma baznīcas galvenais priesteris un arhibīskapa pirmais palīgs un vietnieks, kas pārzināja arhibīskapijas ārlietas. Silvestra laikā prāvests bija Teodors (Dīters) Nāgels (?–1468/1469). Viņš sākotnēji bija Rīgas pilsētas rakstvedis un skolotājs Rīgas pilsētas Pēterbaznīcas skolā (1420–1426), tad kļuva par domkungu un ap 1440. gadu – par Rīgas domkapitula prāvestu.⁶ Otrs svarīgākais amats domkapitulā bija dekāns – prāvesta vietnieks, kurš pārzināja domkapitula iekšējo dzīvi. Tāpat kā arhibīskaps, arī domkungi 1457. gadā – dokumenta izdošanas brīdī – bija Vācu ordeņa brāļi un pakļāvās Vācu ordeņa statūtiem, tādēļ žēlastībā Rīgas arhibīskaps dēvē sevi par “Vācu ordeņa Svētās Rīgas baznīcas arhibīskapu”. Rīgas arhibīskapa un domkungu inkorporācija Vācu ordenī, tāpat kā vara pār bagāto Rīgu, bija politiskās

cīņas vadmotīvi decentralizētajā Livonijā. Inkorporācija tika panākta ar Romas pāvesta atbalstu jau 1394. gadā, taču domkungi nepa-
klāvēs.⁷ Tikai 1451. gadā tika slēgta vienošanās starp arhibīskapu,
domkapitulu un arhibīskapijas vasaļiem, no vienas puses, un Vācu
ordeni Livonijā, no otras puses, par domkapitula pakļaušanos Vācu
ordeņa statūtiem. Lai arī Silvestrs bija Vācu ordeņa brālis, viņa
godkāriba ātri vien lika iesaistīties politiskajā un arī militārajā cīņā
ar ordeni.⁸

Silvestra žēlastības adresāti bija Rīgas arhibīskapijas vasaļi, kā
arī viņu radi (bruņinieki un garīdznieki) visās Livonijas bīskapi-
jās un Ziemeļīgaunijā. Vasāļu attiecības ar savu lēņu senjoru bija
daudzšķautņainas. Vasāļu ārējā goddevīgā attieksme pret Silvestru
Stodevešeru kā savu senjoru pieder pie tālaika bruņinieku kultūras
Livonijā. Viņa apstiprināšanas ceremoniju 1449. gada 22. jūnijā
krāšņoja svinīga vasaļu parāde ar bazūnistiem (trompetistiem)
un stabulniekiem un vairāk nekā 2000 zirgiem. Arhibīskapam
bija uzcelta krāšņa telts, kurā notika mūku un mācekļu procesijas.
Doma baznīcā mises laikā līdzās arhibīskapam stāvēja vasaļi un
vasāļu vecākais baznīcas altāra priekšā turēja no apzeltītas maksts
izvilktu zobenu. Arhibīskaps negribēja redzēt kailu zobenu baznīcā,
bet vasaļi nepieķāpās un teica, ka drīzāk miršot nekā atkāpšoties no
savas vecās tradīcijas. Šī senā tradīcija lika svinīgos brīžos, kā arī
jājot zirgā vai braucot pajūgā, arhibīskapam pa priekšu nest zobenu
apzeltītā makstī. Mielastā vasaļu pārstāvji apkalpoja arhibīskapu pie
galda: kāds bruņinieks stāvēja arhibīskapa priekšā kā ēdienu grie-
zējs, divi no senākajām un lielākajām dzimtām pasniedza ēdienus,
divi – dzērienus. Vasaļi apkalpoja arhibīskapu, tērpušies samta un
zīda drānās un aplikuši sev daudzas dārglietu ķēdes un kakla lentes.
Pēc divām dienām – 24. jūnijā, svētā Jāņa dienā, – sekoja svinīga
maltīte, kurā piedalījās vasaļu kundzes un jaunkundzes. Arī šajā
mielastā arhibīskapu smalki apkalpoja bruņinieki un vasaļi, kuri
pēc maltītes uzsāka jautru deju. Vēlāk notika svinīga investitū-
ras ceremonija. Vasāļu uzticības zvērests atstāja uz Silvestru lielu
iespaidu: “.. pēc tam katrs vasalis atsevišķi man zvērēja uzticību
šādi: katrs noņēma savu cepuri, jostu un ieroci, nometās ceļos manā
priekšā un lūdza Dieva žēlastības vārdā, lai es viņiem izlēņoju viņa
tēva mantojumu un dižciltīgās tiesības, un daži lūdza koproku vai
pirkumu. Tādā veidā es izlēņoju katram viņa muižu un skūpstiju
viņu uz mutes. Pēc tam viņš piecēlās un zvērēja man uzticību un
labvēlību..”⁹

Silvestra žēlastība dota astotajā viņa valdīšanas gadā, kad lēņu
kunga attiecības ar saviem vasaļiem jau bija saasinājušās – Valmieras
landtāgā 1454. gadā vasaļi nostājās pret savu lēņu kungu. Šīni laikā
Silvestrs saskārās ar sev padotās bruņniecības prasību pēc paplašinātas

lēņu mantošanas kārtības, jo 1454. gadā līdzīgu mantošanas privilēģiju saņēma Tartu bīskapijas vasaļi.

Uz arhibīskapu iedarbojās ne tikai vasaļu argumenti, bet arī kaulēšanās rezultātā panāktā mantiskā pateicība – ievērojama naudas summa no vasaļiem, kas atbrīvotu ieķīlātās arhibīskapa pilis un muižas no parādiem un tiktu izmantota piļu nocietināšanai un celtniecībai. Arhibīskapam 15. gadsimta vidū domēnēs bija uzbūvētas vairākas pilis, kurās viņš ik pa laikam uzturējās. Vēl jāmeklē atbildes uz jautājumu, kuras pilis tika nocietinātas, izmantojot šajā darījumā iegūtos naudas līdzekļus. Varbūt Cesvaine, kas kā mūra pils avotos pirmo reizi minēta 1461. gadā, vai Salacgrīva, kurā arhibīskaps vairākkārt uzturējies un caur šo vienīgo arhibīskapijas ostu 1479. gadā aicinājis aizsardzībai zviedru karaspēku?¹⁰ Lielus pārbūves darbus atbilstoši ugunsšaujāmieroču attīstībai 15. gadsimta otrajā pusē piedzīvojusi arī Turaidas pils, kurai pārbūvēts aizsargmūris, uzbūvēts liels pusapaļais lielgabalu tornis.¹¹

Arhibīskaps būtiski paplašināja vasaļu mantošanas tiesības, lai “zemē saglabātu un vairotu mīlestību un draudzību”, un cerēja uz savu vasaļu atbalstu, ja izceltos nesaskaņas ar Livonijas mestru. Tālākā vēstures gaita rāda, ka šīs cerības kopumā nepiepildījās. Kad arhibīskaps nonāca līdz militāram konfliktam ar ordeni un aicināja savam atbalstam zviedru karaspēku, vasaļi viņu apvainoja nodevībā un atbalstu nesniedza.¹²

Privilēģiju apstiprināja arhibīskaps, domkungis (prāvests, dekāns), arhibīskapa kancelejas pārstāvji (oficiāls un kanclers, rakstvedis), kā arī bruņinieku kārtas pārstāvji no mūsdienu Igaunijas teritorijas. Privilēģijā starp vasaļu kārtas pārstāvjiem īpaši izceļas “varenais un drošsirdīgais bruņinieks” Konrāds Ikšķils un lēņu vīrs Klauss Ikšķils no Sāremā (Sāremā–Lēnemā) bīskapijas. 15. gadsimtā Ikšķili aktīvi iesaistījās politiskajā dzīvē, pārstāvēt vasaļus no visas Livonijas kopumā.¹³ Neskatoties uz to, ka savus ģimenes lēņu valdījumus Rīgas arhibīskapijā Ikšķili līdz 15. gadsimtam bija pārdevuši, tā bija ietekmīga dzimta. Par to liecina tas, ka arhibīskaps Silvestrs 1458. gadā apprecināja savu māsu – Toruņas rātskunga Matiasa Vaizes atraitni ar bruņinieku Bertramu Ikšķilu, bet savu radinieci Barbaru Stromu 1466. gadā – ar Volmāru Ikšķilu. Viņš šajā gadā ieņēma Turaidas fogta amatu.

Dokumentu nav apstiprinājuši Rīgas arhibīskapijas vasaļi. Pēc tikšanās Raunas pilī visi dokumentā atzīmētie devās uz Valmieru, kur privilēģija 1457. gada 6. februārī tika izziņota landtāga priekšā. Landtāga recesu 1457. gada 12. februārī apliecināja gan visi Silvestra žēlastībā minētie Livonijas valstu un kārtu pārstāvji, gan arī “Rīgas arhibīskapijas bruņinieku un ieroču nesēju pilnvarotie”: Jirgens Persevals, bruņinieks Jirgens Ikšķils, Otto Rozens, Engelbrehts

Tīzenhauzens, Jirgens Orgess, Martins Ungerns, Hinriks Ungerns, Karls Fītinghofs, Turaidas fogts Pēteris Borhs un Envolts Patkuls.¹⁴ Šie Rīgas arhibīskapa padoto vārdi ir visai bieži sastopami šā laika dokumentos. Persevals, Orgess, Fītinghofs, Patkuls pārstāvēja vasaļu dzimtas, kuras bija ieguvējas no Silvestra žēlastības. Rozeni, Tīzenhauzeni, Ungerni piederēja pie īpaši privilēģētām dzimtām arhibīskapijā, ar koprokas mantošanas tiesībām, kuru mantošanu regulēja īpaši likumi. Savrupu vietu starp Rīgas arhibīskapa vasaļiem ieņēma Pēteris Borhs, kurš bija Turaidas fogts. Atrodoties ietekmīgajā amatā, viņš ieguva nozīmīgus lēņu valdījumus Rīgas arhibīskapijā.¹⁵

Silvestra žēlastības otrajā daļā minēta virkne ierobežojumu, kas attiecās uz rakstītu lēņu grāmatu īpašniekiem. Tiem vasaļiem, kuriem nebija rakstītu lēņu grāmatu, saskaņā ar Silvestra žēlastību nebija tiesību uz jauno lēņu mantošanas kārtību. Silvestra privilēģijā sastopam viduslaiku dokumentiem raksturīgo ievadu – “kas šo dokumentu redz, dzird vai lasa”, tomēr no tālākā ir skaidrs, ka šīnī laikā galvenā loma mantošanas un vispār tiesisku lietu kārtīšanā jau bija rakstītam dokumentam. Uz iepriekšējā arhibīskapa Henninga Šarpenberga savā laikā izlēnotajām arhibīskapijas galda muižām tika attiecināti visstingrākie lēņu mantošanas noteikumi, lai rastos iespēja, ka tie atkal kļūst par arhibīskapa galda muižām. Žēlastība nedarbojās koprokas muižās, kur mantošana jau tā bija pietiekami plaša. Jaunievdums bija tas, ka tagad žēlastības lēņus varēja iegūt arī tādi īpašnieki, kas nebija Rīgas arhibīskapa vasaļi, ja viņu radnieciskās saites to nodrošināja. Žēlastībā tika noteikts, ka Sāremā–Lēnemā un Tartu bīskapijas vasaļi, kā arī ordeņa Ziemeļigaunijas novadu vasaļi ar savu senjoru atļauju var iegūt mantojumā muižas Rīgas arhibīskapijā. Arī domkungiem un augstākajai garīdzniecībai varēja piederēt žēlastības muižas, ko pēc viņu nāves mantoja tuvākie radi. Jāpiezīmē, ka domkungi dzīvoja klostera mūku dzīvi un saskaņā ar vispārīgiem lēņu principiem kādai mūku regulai pakļauti mūki principā nevarēja turēt lēņus. Tika noteikts, ka garīdzniekiem, kuriem bija lēņu muižas, pašiem vai ar nozīmēta pārstāvja starpniecību jāveic lēņu dienests. Žēlastībā tika stingri uzsvērts, ka pienākumi pret senjoru līdz ar šo privilēģiju nekādi nemainās, tomēr var pieņemt, ka kopumā garīdznieku, sieviešu un citu Livonijas valstiņu vasaļu iesaistīšana muižu mantošanā mazināja aktīvo arhibīskapa vasaļu loku, kuriem bija jāpilda vasaļa karadienests, jāpiedalās mantāgos un jāveic citi pienākumi attiecībā pret senjoru.

Reizē ar privilēģiju Silvestrs izdeva citu dokumentu, kas papildināja žēlastību un vēl precīzāk noteica lēņus, uz kuriem neattiecās žēlastības tiesības. Tie bija jau minētie arhibīskapa Henninga lēņi, kā arī muižas Turaidas pilsnovadā, tai skaitā Lēdurgas draudzē,

Smiltenes, Raunas, Piebalgas, Dzērbenes, Cesvaines, Gulbenes, Krustpils, Ļaudonas, Kokneses, Lielvārdes, Ikšķiles, Suntažu pilsnovados vai draudzēs, kurās palika spēkā ierobežotā lēņu mantošana. Bez tam žēlastība neattiecās uz vasaļu Rozenu, Tīzenhauzenu un brāļu Ungernu koprokas muižām arhibīskapijā. Minētās koprokas vasaļu dzimtas ar īpašām mantošanas privilēģijām bija sava laika varenākās, ar vislielāko politisko ietekmi apveltītās dzimtas arhibīskapijā, kuras saistītas ar lēņu sistēmas iedibināšanu Livonijā.¹⁶ Arhibīskapa domēnēs bija vairāki izņēmumi – Turaidas pilsnovada Lēdurgas draudzē žēlastība darbojās Igates muižā¹⁷ un Andersa Aderkaša lēni,¹⁸ savukārt Bērzaunes pilsnovadā – Švarchofas (Zvārtavas) muižā. Par žēlastības lēņiem kļuva liela daļa lēņu muižu arhibīskapijas Lībiešu galā, kas piederēja vasaļiem Aderkašiem, Gutslefiem, Ikšķīliem, Koškīliem, Krīdeneriem, Orgesiem (*Orghes*), Pāleniem, Patkūliem, Persevaliem, Zalciem un Fītinghofiem.¹⁹ Koprokas un žēlastības dzimtas valdīja vairākās paaudzēs vai pat gadsimtos mantotus lēņu valdījumus, bija pietiekami turīgas un uzskatīja sevi par dižciltīgu kārtu, lai arī Eiropas kontekstā nepiederēja pie titulētās muižniecības. 16. gadsimta sākumā daži dzimtu pārstāvji neveiksmīgi mēģināja pretendēt uz brīvkunga titulu Vācu nācijas Svētās Romas impērijas galmā.²⁰

Pēc Silvestra žēlastības pieņemšanas Rīgas arhibīskapijā pastāvēja dažādi lēņu veidi: žēlastības un koprokas muižas, “vecās vīra tiesības”, arhibīskapa un domkapitula galda muižas un lēņu veidā noformētie dzimtsnomas līgumi, kas bija raksturīgi pilsētu lauku novadiem, krogiem, tirgiem. Arhibīskaps Mihaels Hildebrands (1484–1509), stājoties amatā, mēģināja atcelt Silvestra žēlastību, taču tas viņam neizdevās, jo vasaļi bija pietiekami spēcīgi, lai spētu aizsargāt savas privilēģijas. Arī Hildebranda pēcteči arhibīskaps Jaspers Linde (1509–1524) un Johans VII Blankenfēlds (1524–1527) saskatīja žēlastībā savas varas apdraudējumu. Savukārt arhibīskaps Tomass Šēnings (1528–1539) daudzus vīra lēņus ar speciālām privilēģijām pārvērtā par žēlastības lēņiem.

Dažādu lēņu veidu un sazaroto radniecības saišu dēļ radās diezgan daudz strīdu par mantojumu. Tā 1497. gadā Rīgas arhibīskapijas mantāgā tika iztiesāta lieta par Hermana Tīzenhauzena atstātajām muižām starp Jirģenu Fītinghofu un Fromoldu Švarchofu no sieviešu līnijas radiem un visiem Tīzenhauzēniem. Arhibīskapa Hildebranda domas par mantošanu pilnīgi saskanēja ar koprociem Tīzenhauzēniem: mantot varēja tikai vīriešu līnijas radi. Arhibīskaps izmantoja izdevību, lai deklarētu, ka sievietes nevar saņemt lēņus, jo nevar tos atkalpot, un vīriešu priekšrocība lēņu mantošanā saglabājas visos – t.sk. žēlastības lēņos.²¹ Laika gaitā koprokas vasaļu pārsvars pār citiem arhibīskapijas vasaļiem kļuva arvien izteiktāks. Acīmredzot

mantošanas rezultātā daudzas muižas pārgāja koproku dzimtām, tādēļ žēlastības vasaļi 1523. gada 20. martā Limbažos slēdza vienošanos, kuru ar saviem zīmogiem apstiprināja 35 vasaļi. Vienošanās mērķis bija novērst žēlastības lēņu nonākšanu koprokas vasaļu rokās, tādēļ tika noteikts, ka žēlastības lēņus nedrīkst ieķīlāt vai pārdot kopročiem, pirms tie nav piedāvāti žēlastības muižu īpašniekiem. Ja vasaļa meita precējās ar koprokas vasali, tad viņai nedrīkstēja dot pūrā žēlastības muižas, bet gan ekvivalentu naudas summu. Ja žēlastības muiža krita koprokas vasalim mantojumā, tad tuvākajam radam no žēlastības vasaļiem vajadzēja izpirkt mantojumu.²²

Tiesu lietas, kas rastos saistībā ar mantošanu, pēc Silvestra žēlastības bija jāizšķir arhibīskapijas mantāgā. Vasaļiem nebija tiesību iesniegt apelācijas sūdzības kādās citās tiesās – pāvesta kūrījā un Vācu nācijas Svētās Romas impērijas institūcijās. Savu privilēģiju nostiprināšanai vasaļi visai bieži un veiksmīgi izmantoja šādu ārpus Livonijas esošu augstāku varu apstiprinājumus un lēmumus. Tā vācu ķeizars Frīdrihs III (1440–1493) 15. gadsimta 40. gados apstiprināja dažādas mantošanas privilēģijas Livonijas vasaļu dzimtām, piemēram, 1442. gadā Ropu dzimtas sievietes un jaunavas ieguva mantošanas tiesības Tartu bīskapijā, bet 1488. gadā tika dota īpaša privilēģijas Klauša Ikšķila meitai Margaretai.²³ Lai arī ar likumu aizliegts, pēc Vācijas impērijas Augstākās tiesas izveides 1495. gadā paradums pārsūdzēt mantojuma un citas lietas stabili ieviesās Livonijas vasaļu vidū.

Vēstures literatūrā Silvestra žēlastība dažkārt tiek traktēta diezgan viennozīmīgi kā liela vasaļu uzvara un politiskais panākums.²⁴ Tiešām, lēņu alodifikācijas politiskās sekas kopumā bija tādas, ka privātmuižu attīstība vājināja zemeskunga varu. Vasaļu loma arhibīskapijā arvien pieauga. Arhibīskaps Mihaels Hildebrands (1484–1509) dibināja arhibīskapa padomi kā valdības kolēģiju (*Regierungskollegium*), kurā kā padomdevēji darbojās ne tikai domkungi, bet arī vasaļi, savukārt jau 16. gadsimtā arhibīskapa padome tika veidota no 12 bruņniecības jeb vasaļu pārstāvjiem – zvērējušiem padomniekiem.²⁵ Arvien pieauga vasaļu nozīme Livonijas landtāgā. Vasaļu varenības pieaugumam Latvijas vēsturē bija tālejošas sekas, īpaši attiecībā uz zemniecību, kas, sākot ar 15. gadsimta beigām, kļuva par gandrīz beztiesisku “lēņu inventāru”, jo Rīgas arhibīskaps nespēja ietekmēt tiesu lietas vasaļu lēņu valdījumos. Vasaļi ieguva pat visaugstāko tiesu varu pār saviem padotajiem – tiesības uz “roku un kaklu” jeb tiesības piespriest nāves sodu. Vasaļu varas pieaugums bija tieši proporcionāls valsts varas panīkumam. 16. gadsimtā tas noveda pie tāda iekšpolitiska vājuma, ka Livoniju par viegli iekarojamu mērķi uzskatīja visas kaimiņvalstis. Daļa arhibīskapa vasaļu Livonijas kara sākumā 1558.–1559. gadā krievu karaspēka iebrukuma

laikā nodemonstrēja savu uzticību senjoram un tika iznīcināta Tīrzas kaujā 1559. gada 18. februārī, taču tas nekādi neietekmēja kara gaitu un Livonijas sabrukumu. Starp kritušajiem dižciltīgajiem minēti gan žēlastības vasalis Johans Pālens, gan koprokas vasaļi Reinholds Tizenhauzens un Reinholds Rozens.²⁶ Livonijas karš ļoti negatīvi ietekmēja kādreizējos bagātākos Vidzemē dzīvojošos vasaļus. Daudzi pameta savas muižas, tās tika iekarotas un izlaupītas, bet vēlāk – 16. gadsimta otrajā pusē un 17. gadsimta sākumā daudzi kādreizējie lēņu valdījumi nonāca poļu vai zviedru īpašumā. Tomēr kopumā līdz ar Livonijas sabrukumu vasaļu kārtā nepalika zaudētājos, jo Sigismunda Augusta privilēģija (1561) un Gotharda privilēģija (1570) nostiprināja plašas bruņniecības mantošanas tiesības.

No otras puses, vērtējot žēlastību un arhibīskapa lomu, nav jāaizmirst arhibīskapa Silvestra Stodevešera sākotnēji veiksmīgā darbība, kārtojot attiecības ar Vācu ordeni Livonijā, Rīgas pilsētu un saviem vasaļiem. Lēņu transformēšanos par privātmuižām privilēģija kardināli neizmainīja, un tiesiski process noslēdzās tikai 18. gadsimtā. Tikpat lielā mērā kā Silvestra žēlastība un koprokas dzimtu privilēģijas šo procesu ietekmēja 16. gadsimta sākumā atceltie ierobežojumi pārdot un ieķīlāt muižas bez lēņu kunga atļaujas. Līdz ar to tiesību vēstures pētījumos pastāv viedoklis, kas šo nozīmīgo 15. gadsimta tiesību dokumentu vērtē nevis kā arhibīskapa politisku neveiksmi, bet gan panākumu.²⁷ Vēlreiz jāuzsver, ka gan Rīgas arhibīskapa Silvestra valdīšanas laikā, gan vēlāk Rīgas arhibīskapijā visbagātākie un visietekmīgākie bija koprokas vasaļi. Viņu lēņu īpašumos mantošanas paplašināšanās bija notikusi ar privātām privilēģijām. Privilēģijas par dzimtas sānu radu kopīgu mantošanu dalītā īpašumā, kā arī dzimtas koprokas tiesības uz vēl neiegūtiem īpašumiem u.c. tika dotas dažādos laikos. Pirms Silvestra žēlastības koprokas privilēģiju 1417. gadā ieguva Rīgas arhibīskapa vasaļi Tizenhauzeni, 1428. gadā – Rozeni, 1455. gadā – Ungerni. Savukārt Ikšķīli apstiprināja koprokas privilēģiju jau pēc žēlastības – 1477. gadā.²⁸

Silvestra žēlastības un to pavadošā dokumenta teksts satur vērtīgu un daudzpusīgu informāciju par savu laiku. Tā izmantojama ne tikai tiesību vēstures izpētei, bet sniedz ziņas par politiku un pārvaldi, kārtu attiecībām. Dokumentos rodama detaļas par sava laika dokumentu noformēšanu, dzimtu vēsturi, piļu būvniecību, muižu izputēšanu, ieķīlājumiem un “mūžīgiem procentiem”, kas sagādāja problēmas arī 15. gadsimtā.

Dokumentus publicēšanai sagatavojusi un komentējusi
Vija Stikāne

ATSAUCES UN KOMENTĀRI

- ¹ *Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri* (1998). Edgara Melķiša redakcijā. 1. sēj.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.–16. gs. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 123.–124. lpp.
- ² Rīta dāvana jeb rīta velte (lejasvācu val. *morgengave*) bija vīra dāvana jaunlaulātajai sievai, ko vīrs kāzu dienā novēlēja sievai no savas mantas. Dāvinājums, kas varēja būt gan kustamā, gan nekustamā manta, kļuva par sievas personisko īpašumu un kalpoja par mantisko nodrošinājumu, ja viņa kļuva par bezbērnu atraitni.
- ³ Vēstures avotu trūkuma dēļ nav precīzi nosakāma radnieku secība, kas bija iesaistīti mantošanā, bet jādodomā, ka radniecība tika rēķināta pēc principiem, kas raksturīgi vācu radniecības sistēmai. Astaf Transehe-Roseneck (1903). *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*. Rīga, S. 98.
- ⁴ Arveds Švābe (red.) (1939). *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 19. sēj., Rīga, 38 736.–38 738. sleja.
- ⁵ Naudas summa tika izlietota iecelšanas bullas izpirkšanai, kā arī par palliju, kroni jeb mitru, zizli un citiem amata tērpa atribūtiem. Tā kļuva par arhibīskapa parādu Vācu ordenim, kas bija jāatmaksā divu gadu laikā.
- ⁶ Nāgels piedalījās Bāzeles koncilā 1437. gadā, rakstīja dienasgrāmatu (1434, 1454), dokumentēja tiesu procesus, veica vairāku garīgu darbu un dekretu norakstus un tulkojumus, kā arī rakstīja kādu apjomīgāku hroniku, kas Livonijas kara rezultātā bija nonākusi Šklovas dominikāņu klosterī (tagad Baltkrievija), bet vēlāk gājusi zudumā. Norbert Angermann (1986). *Die mittelalterliche Chronistik*. In: G. v. Rauch (Hrsg.). *Geschichte der deutschbaltischen Geschichtsschreibung*. Köln; Wien, S. 17.
- ⁷ Gert Kroeger (1930). *Erzbischof Silvester Stodewescher und sein Kampf mit dem Orden um die Herrschaft über Riga*. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*. Bd. 24, H. 3, Rīga, S. 10.
- ⁸ Sākotnēji viņa darbība bija veiksmīga. Tas atspoguļojās 1452. gada Salaspils līgumā, pēc kura Rīga ieguva divus virskungus – Rīgas arhibīskapu un Livonijas mestru. Vēlāk tomēr tik raiti neveidās, un svaru kausi krasi nosvērās par labu ordenim. Indriķis Šterns (1997). *Latvijas vēsture 1290–1500*. Rīga, 33. lpp.
- ⁹ Tulkojums Turaidas muzejrezervāta zinātniskajā arhīvā (turpmāk – TMR za), IM II nod., 804, nr. 3, pēc dok. krāj.: *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*. Hrsg. v. F. G. Bunge, H. Hildebrandt, P. Schwartz, L. Arbusow und A. v. Bulmerincq. 1. Lieferung, Bd. 10, Nr. 628.
- ¹⁰ Ziņas par piļu celtniecības atspoguļojumu vēstures avotos sk.: Andris Caune, Ieva Ose (2004). *Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta piļu leksikons*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- ¹¹ Gunārs Jansons (2007). *Turaidas pils arhitektūra. 13.–17. gadsimts*. Rīga, 89.–106. lpp.
- ¹² Sk.: Šterns. *Latvijas vēsture 1290–1500*, 379. lpp.; Kroeger. *Erzbischof Silvester Stodewescher und sein Kampf mit dem Orden um die Herrschaft über Riga*.

- ¹³ Ikšķilu (*Uexull, Uexküll*) dzimtas senči Livonijā zināmi jau no 13. gs. sākuma. Ikšķili ieguva dzimtas vārdu no lēņa – Ikšķiles, un viņu lēņa lielums bija iespaidīgs. 1348. gada 10. maija dokumentā lēņa valdījumā ietverti šādi īpašumi – Ikšķiles (Ikeskules) un Dubenas pilis ar to pilsnovadiem, Lepenes zemes un Jersika, Preiļu zeme un Zemgale pie Mežotnes pils.
- ¹⁴ Livonijas landtāga recess Valmierā 1457. gada 12. februārī. Oriģināls Zviedrijas Valsts arhīvā. Noraksts un tulkojums TMR za, IM II nod., 804, nr. 2.
- ¹⁵ Tie bija: 57 arklus liels Madlienās novads ar muižu un miestu (1457), Nabes kunga sēta Limbažu draudzē (1466), Igates muiža Lēdurgas draudzē (1466). Pēc Borha nāves viņa sieva – arhibīskapa radniece Barbara apprecējās otrreiz ar Voldemāru Ikšķilu – arī Turaidas fogtu, kurš daļu no Borha mantojuma nopirka.
- ¹⁶ Sk.: Vija Stikāne (1997). Lēņu mantošanas tiesības Livonijā 13.–15. gs. *Latvijas Vēsture*, 3 (27), 19.–20. lpp.
- ¹⁷ Igates muiža 1466. gadā nonāca Turaidas fogta Pētera Borha īpašumā, iespējams, tā jau iepriekš bija viņa sievas īpašums.
- ¹⁸ Aderkašu lēņu valdījumi bija samērā nelieli un 14.–15. gs. atradās Rīgas arhibīskapijas Lībiešu galā samērā kompaktā teritorijā. Iespējams, Aderkaša žēlastības muižas jāmeklē starp tām, kuras Aderkašu dzimtas rokās nonāca Turaidas fogta Heinriha Aderkaša laikā 1403.–1423. gadā, Aijažu muiža, Ruturgas pagasts Liepupes draudzē (vēlākā Duntess muiža) u.c.
- ¹⁹ Transehe-Roseneck. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*, S. 110.
- ²⁰ Brīvkunga titulu mēģināja iegūt vasaļu vadonis Georgs Ungerns no Pirkules (*Pürckel*, vēlākā Ungurpils), Turaidas fogts Georgs Krideners no Rozbeķes. Viņi panāca savu ģerboņu papildinājumus 1533. un 1535. gadā.
- ²¹ *Livländische Güterurkunden* (1908). Hrsg. v. H. v. Bruiningk, N. Busch. Bd. 1, Rīga, Nr. 629, sal. Nr. 608 par sievas pūra mantošanu saskaņā ar Silvestra žēlastību.
- ²² Transehe-Roseneck. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*, S. 110.
- ²³ *Livländische Güterurkunden*, Nr. 308, 333.
- ²⁴ Piemēram: Jānis Zutis (1951). *Baltijas jautājums XVIII gadsimtā*. Rīga, 18. lpp.; Teodors Zeids (1951). *Feodālisms Livonijā*. Rīga, 89. lpp.
- ²⁵ Friedrich Georg Bunge (1838). Geschichtliche Entwicklung der Standesverhältnisse in Liv-, Esth- und Curland bis zum Jahre 1561. In: *Forschungen auf dem Gebiete der liv-, esth- und curländischen Rechtsgeschichte. 1. Beitrag*. Dorpat, S. 90; *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften. Teil Livland* (1929). Görlitz, S. 1070–1071.
- ²⁶ Johannes Renner (1876). *Livländische Historien*. Hrsg. v. R. Hausman, K. Hochbaum. Göttingen, S. 230.
- ²⁷ Jānis Lazdiņš (1998). Komentārs. Bruņinieku tiesības. No: *Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri*, 126. lpp.
- ²⁸ Transehe-Roseneck. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*, S. 75.

SILVESTRA ŽĒLASTĪBA

Rauna, 1457. gada 6. februārī

Tulkota no dokumentu krāj.: *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten* (1889). Hrsg. v. F. G. Bunge, H. Hildebrandt, P. Schwartz, L. Arbusow und A. v. Bulmerincq. 1. Lieferung, Bd. 9, Riga; Moskau, Nr. 644, S. 513–516.

Tulkojusi Vija Stikāne

Mēs, Silvestrs, no Dieva un Svētā Romas krēsla¹ žēlastības Vācu ordeņa Svētās Rīgas baznīcas arhibīskaps, mūžīgai turpmākai atmiņai darām zināmu atklātībā visiem, kas šo rakstu redz, dzird vai lasa, ka pie mums atnāca mūsu uzticamā bruņniecība un Rīgas [arhi]bīskapijas uzticamie lēņu vīri un padevīgi lūdza viņiem piešķirt lēņu mantošanas tiesības – ne tādas, kā tās jau pastāvējušas, bet izstrādātas citā veidā, lai viņu mantojumam uz mūžīgiem laikiem nodrošinātu rakstītu žēlastību par lēņu mantošanas tiesībām piektajā radniecības pakāpē abos dzimumos.

Un mēs devām mūsu padotajiem, mūsu pēcnācējiem un mūsu baznīcai šādu rakstītu žēlastību atlīdzībā par ievērojamu naudas summu, ar kuru mēs mūsu baznīcas pilis, zemi un ļaudis atbrīvojam no ievērojamajiem mūžīgajiem procentiem, par ko tie bija ieķīlāti, un citu naudu, ko izmantosim katru gadu mūsu baznīcas piļu neatliekamiem būvdarbiem.

Pārdomājot padevīgo lūgumu, ko izteica kopējā bruņniecība no Tartu bīskapijas, Sāremā bīskapijas un Harjumā un Virumā novadiem, kuri pakļauti godājamajam ordeņa mestram Livonijā un viņa uzticamajam ordenim, mēs nolēmjam, ka tiem, kuri ir radi savā starpā, vai arī citiem, kuri šādas tiesības varētu mantot, mums ir par to jāziņo, un ar viņu zemes kungu, proti, cienījamo Dieva vārdā Tartu bīskapa un Sāremā bīskapa un viņu kapitulu un godājamā ordeņa mestra Livonijā un viņa cienījamā ordeņa atļauju šādiem lēņu vīriem tiek piešķirtas lēņu mantošanas tiesības piektajā radniecības pakāpē abos dzimumos [Rīgas arhibīskapijā].

Tāpat mēs, klātesot mūsu kapitulam, uzklusījam mūsu un citas augšminētās bruņniecības padevīgo lūgumu un prasību, ko viņi kopīgi lūdz jau otro gadu, un rīkojamies tā, lai mums, mūsu pēcnācējiem un baznīcai darītu labāko un pieņemamāko šajos laikos un lai mūsu kopējā zemē saglabātu un vairotu mīlestību un draudzību. Mēs atradām mūsu baznīcu smagos parādos un apķīlātu ar mūžīgiem procentiem, un tā mēs par šo parādu summu, ko mums iepriekšminētā bruņniecība un lēņu vīri deva un uzrakstīja, varam atķīlāt

¹ Romas pāvests.

mūsu pilis, zemi un ļaudis no mūžīgajiem procentiem, un ne tikai mēs, bet arī mūsu pēcnācēji uz mūžīgiem laikiem ir brīvi no tiem. Un tā, lai izmantotu šos līdzekļus mūsu baznīcas piļu būvniecībai un daudzām citām nozīmīgām lietām, mēs ar mūsu kapitula piekrišanu noteicām šo rakstīto žēlastību mūsu uzticamajai bruņniecībai un lēņu vīriem, viņu likumīgajiem mantiniekiem mūsu Rīgas bīskapijā par viņu uzticamo dienestu, ko viņi un viņu priekšgājēji saskaņā ar šo vienošanos mums un mūsu baznīcai darījuši agrāk un darīs turpmāk. Kā to apliecina šis dokuments, uz mūžīgiem laikiem visas viņu muižas, viss nekustamais īpašums, skaidra nauda un kustamā manta un lietas var tikt nodotas un ir jānodod mantojumā piektajā radniecības pakāpē abos dzimumos, kā vīriešu, tā sieviešu dzimumā, šādā rakstītā kārtībā:

Pirmkārt, ja mirst vīrs un atstāj likumīgus bērnus un tie ir tikai dēli, tad dēliem jāamanto tēva atstātais īpašums, kā arī mātes īpašums, ja viņa mirst neatdalījusies [vēlreiz neapprecas].

Ja vīrs pēc nāves atstāj meitas un neviena dēla, meitas manto tēva īpašumus, tāpat kā dēli, un manto arī mātes īpašumus, kā jau iepriekš minēts, un jaunavas saņem pūru ar mūsu un mūsu pēcnācēju ziņu un padomu un ar jaunavu un viņu tuvāko radu piekrišanu.

Ja mirst vīrs un atstāj likumīgus bērnus – dēlus un meitas un ir meitas, kas jau ir saņēmušas pūru, tad tās nekādā ziņā nepiedalās mantošanā tēva mantojumā un muižās, kamēr dzīvo dēli un neizprecinātās meitas. Tāpat neizdotās meitas nevar nekādi piedalīties tēva mantas un muižu mantošanā, kamēr dzīvo dēli, bet dēliem ir jāsaņem tēva manta un muižas un neizprecinātām meitām ar pašu jaunavu piekrišanu jādod pūrs saskaņā ar mantojuma lielumu pēc viņu aizbildņu un tuvāko radu padoma.

Ja notiek tā, ka vīrs mirst un neatstāj dēlus, bet tikai meitas, no kurām daļa ir izprecināta, bet daļa – ne, tad gadījumā, ja izdotās meitas grib dalīt mantojumu ar neizprecinātajām, izprecinātās meitas atgriež mantojumā sava pūra vērtību – naudu, rotas, iedzīvi un apģērbus un tad dalās ar neizprecinātajām meitām līdzīgās daļās.

Ja vīrs mirst un atstāj īsto sievu, bet nevienu viņu kopīgo bērnu, tad viņa pēc tiesībām patur visu kustamo mantu, iedzīves lietas, apģērbu un visu labību, kas atrodas muižās, bet to labību, kas vēl atrodas uz lauka, iegūst mantinieki. Un viņai paliek īpašumā viņas rīta dāvana, un viņa paliek muižā gadu un vienu dienu, un viņai pienākas visa nauda, iedzīve un īpašums, kas atrodas muižā, bet pārējā nauda paliek mantiniekiem. Un, kad ir pagājis gads un viena diena, viņai mantinieki dod rīta dāvanu, kas viņai pienākas. Ja tas nenotiek, tad atraitne paņem rīta dāvanu no tām muižām, kas ir mantojumā, un paliek šajā īpašumā tik ilgi, kamēr viņai tiek izdalīta rīta dāvana. Ja notiek tā, ka atraitne pēc laika muižas, kuras viņai

bija dotas kā rīta dāvana, nesaņem, jo tās izput, tad viņai tās tomēr pienākas un ir jāpatur, it kā viņa tās mantotu. Un no savas daļas viņai ir jāizdala bruņinieka kara apbruņojums pēc mūsu bīskapijas paražām.

Ja vīrs mirst un atstāj savu likumīgo sievu un likumīgos bērnus un viņa atraitne negrib palikt pie bērniem, tad viņai pienākas mantojumā bērna daļa no nekustamā īpašuma viņas mūža uzturam. Novāktā labība, kas palikusi muižā pēc vīra, pienākas atraitnei, un viņa patur labību no ziemas un vasaras izsējuma, kas atrodas muižā, vai arī, ja muižā ir nauda, tad sievietei pienākas nauda atbilstoši bērna daļai no mantojuma. Un viņa patur visu kustamo mantu, mājas iedzīvi un apģērbus, un tādā gadījumā mantiniekam ir pienākums dot bruņinieka kara apbruņojumu. Ja ir palikuši viņas vīra atstāti parādi, tad tie jāatdod no bērna daļas pēc mantojuma sadales.

Ja vīrs mirst bez bērniem, tad muižu manto tuvākais radnieks vai nu no sieviešu līnijas, vai vīriešu līnijas līdz piektajai radniecības pakāpei ieskaitot.

Ja atraitnei vai jaunavai, kas mirst neizprecināta, ir bijušas muižas vai viņa manto muižu un nomirst, to manto viņas tuvākie radi kā no vīriešu, tā no sieviešu puses līdz piektajai radniecības pakāpei, kā jau iepriekš noteikts.

Mēs dodam žēlastību mums un mūsu domkungiem, kuri ir augstdzimuši un ordinēti, un viņiem līdzīgiem garīgiem kungiem, kuriem ir mantojumā muižas ar rakstītām lēņu grāmatām, ka viņi šīs muižas var mantot šeit rakstītā veidā, kamēr vien viņi dzīvo. Ja viņi nomirst, tad visas muižas ar visu, kas tur atrodas, krīt mantojumā tuvākajiem radiem līdz piektajai radniecības pakāpei, kā šeit jau norādīts. Un to nevar novērst ne kopīgās, ne īpašās tiesības vai kas cits, lai kas tas būtu.

Tādu pašu žēlastību mēs dodam visiem klēriķiem un priesteriem, kuriem ir īpašumi Rīgas bīskapijā, pārējās bīskapijās un Vācu ordeņa zemēs Livonijā, – tāpat mūsu domkungi, priesteri un klēriķi var mantot līdzīgā veidā. Uz citiem garīdzniekiem un abu dzimumu ļaudīm, kuri pieder kādai mūku regulai, šī žēlastība neattiecas, un garīdzniekiem, kas grib mantot šādā veidā, tāpat kā visai bruņniecībai un lēņu vīriem, pašiem vai, noliģstot citu, jāpilda pienākumi un dienests mūsu, mūsu pēcnācēju un mūsu baznīcas labā.

Mēs gribam, lai visi tie, kuriem ir koprokas lēņu īpašuma tiesības un kuriem muižas ir vai būs koprokā, manto saskaņā ar viņu lēņu grāmatām un privilēģijām. Taču, kas attiecas uz citām muižām, ko viņi iegūs ar rakstītu lēņu grāmatu, tās viņi mantos pēc šīm tiesībām, bet ne pēc koprokas tiesībām. Un te nevar līdzēt ne viņu lēņu grāmatas vai privilēģijas, ne kas cits nekādā veidā.

Un mēs gribam, lai šīs rakstītās lēņu tiesības neattiecas uz mūsu krogiem, tirgiem, miestiem un pilsētām ar lauku novadiem, kas pieder mums, mūsu pēcnācējiem un mūsu baznīcai.

Un mēs, mūsu pēcnācēji un mūsu baznīca nosakām, ka muižas, ko mūsu tuvākais priekštecis pirms mums – arhibīskaps Hennings² – žēlastības vārdā deva un izlēņoja no mūsu un mūsu baznīcas galda muižām³, tātad tās lēņu grāmatas, kas ir divas viena uz otras iesietas katram cilvēkam, rakstītas uz pergamenta, apzīmogotas ar mūsu piekaramo zīmogu un parakstītas, lai tie, kam ir īpašumā šīs muižas no tiem laikiem, tās nodod mantojumā tikai viņu vīriešu kārtas bērniem un šīs muižas nemanto ne brālis brālim, ne rads radam. Tikai tur, kur brāļi mirst neatdalījušies vai divi brāļi ir izdalījušies, tad viņi desmit gadu laikā var nodot mantojumu cits citam, bet citi – nevar. Ja kāds mirst bez mantiniekiem šajās augšminētajās bīskapijas galda muižās, tās krīt atpakaļ mums un mūsu pēcnācējiem kā galda muižas, kā tas līdz šim mūžīgi ir noticis.

Tiem, kuriem mēs devām īpašu mantošanas privilēģiju un kuriem ir rakstītas lēņu grāmatas mūsu galda muižām, tie var saņemt mantojuma daļu no radiem un tuvākiem draugiem pēc rakstītajām tiesībām. Pārējiem mūsu Rīgas bīskapijā šīs tiesības mantot līdz piektajai radniecības pakāpei abos dzimumos netiek dotas, un, ja kāds nevar uzrādīt rakstītas lēņu grāmatas, tas arī nevar mantot muižas mūsu bīskapijā pēc šīm mūsu rakstītajām jaunajām vīra lēņu tiesībām.

Un, kad mēs šīs aprakstītās jaunās lēņu tiesības ar mūsu kapitula ziņu, gribu un atļauju dodam rakstītā veidā, mēs nolemjam, ka mēs un mūsu pēcnācēji izšķirs visas ķildas, nesaskaņas un visus pārkāpumus pret šo rakstīto žēlastību, ja tie kādreiz izceltos, ar mūsu kapitula un lēņa vīru, kuri nav piederīgi strīdu pusēm, gribu un padomu. Un, ko mēs un mūsu pēcnācēji rakstiskā veidā izšķirsim un nolemsim, pie tā būs jāpaliek, un uz priekšu nevarēs meklēt apelāciju kādā citā tiesā.

Mēs un mūsu pēcnācēji un mūsu baznīca negrib neko grozīt un neko nav grozījusi ar šo rakstīto žēlastību citos rakstītos pienākumos, dienestos un tiesībās. Tie visi ir jāpilda mūsu, mūsu pēcnācēju un mūsu baznīcas labā saskaņā ar vietējiem paradumiem, tāpat kā tas tika pildīts un tiek pildīts pašreiz.

Lielākai drošībai mēs, Rīgas arhibīskaps Silvestrs, apstiprinām šo dokumentu ar mūsu zīmogu un mūsu, prāvesta, dekāna un visa cienījamās svētās Rīgas baznīcas kapitula jeb mūsu domkapitula zīmogu un piestiprinām to pie šīs žēlastības, kas ir dota un rakstīta

² Hennings Šarpenbergs bija arhibīskaps no 1424. līdz 1448. gadam.

³ Galda muižas – domēnes jeb arhibīskapa tiešā pārvaldē esošās muižas.

mūsu baznīcas pilī Raunā svētās Jaunavas Dorotejas dienā⁴ mūsu Kunga Kristus 1457. gadā. Te klāt bija godājamie augstdzimušie mūsu baznīcas garīgie vīri un kungi prāvests Teodors (Dītrihs) Nāgels, dekāns Johans Trepe un cienījamais, varenais un drošsirdīgais bruņinieks Konrāds Ikšķils un lēņu vīrs Klauss Ikšķils no Sāremā bīskapijas, Otto Dolens un lēņu vīrs Dītrihs Tīzenhauzens no Tartu bīskapijas, kā arī Bekemas baznīcas dekāns, mūsu oficiāls un kanclers Andreass Pepers, un mūsu rakstvedis Martins Fūge un daudzi citi cienījami ļaudis.

Notāra paraksts: Ad mandatum reverendissimi patris, Rigensis ecclesie archiepiscopi, Martinus Vughe notarius.

DOKUMENTS PAR ARHIBĪSKAPIJAS MUIŽĀM,
KAS MANTOJAMAS NEVIS SASKAŅĀ AR JAUNAJĀM,
BET GAN AR VECAJĀM VĪRA UN KOPROKAS TIESĪBĀM

Rauna, 1457. gada 6. februāris

Tulkots no dokumentu krāj.: *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten* (1889). Hrsg. v. F. G. Bunge, H. Hildebrandt, P. Schwartz, L. Arbusow und A. v. Bulmerincq. 1. Lieferung, Bd. 9, Riga; Moskau, Nr. 646, S. 516.

Tulkojis Kārlis Zvirgzdiņš

Mēs, Silvests, no Dieva un Svētā Romas krēsla žēlastības Svētās Rīgas baznīcas arhibīskaps, ar šo rakstu darām zināmu un atklātu mūžīgai atmiņai, ka mēs ar mūsu kapitula padomu un piekrišanu un mūsu bīskapijas bruņniecības un nebruņinieku vasaļu cītīgo lūgumu dēļ un arī citiem bruņniecības un nebruņinieku vasaļiem Sāremā un Tartu bīskapijā, Harjumā un Virumā zemē un citiem [vasaļiem], kas visā Livonijā mīt krietnā Vācu ordeņa pakļautībā: mēs pārrakstījām viņu vīra tiesības un atjaunojām saskaņā ar mūsu iepriekš dotajām privilēģijām un rakstiem. Tātad tajās mūsu privilēģijās un rakstos starp citu ir rakstīta šāda sadaļa: Mēs arī paturam sev, saviem pēctečiem un baznīcai ārpus aprakstītajām tiesībām visas muižas, kuras iepriekš mūsu jaunākais priekštecis, svētīgā piemiņā arhibīskaps Hennings, no mūsu un mūsu baznīcas galda bija izlēņojis un izdevis, kā tas stāv aprakstīts abos vienā no otra atgrieztajos rakstos ar vienādu skanējumu rakstītos uz pergamenta un apzīmogotos ar mūsu piekārtu zīmogu. Tā arī šis raksts ir un būs rakstīts uz pergamentiem, kas atriezti viens no otra, minot un aprakstot tās muižas, kuras mēs paturam ārpus augstāk aprakstītajām jaunajām

⁴ 6. februārī.

vīra tiesībām. Un tām jābūt, minot vārdos, visām tām muižām, kas atrodas Turaidas pilsnovadā un draudzē, tālāk Lēdurgas muižas, izņemot Igates saimniecību ar īpašumiem, kas šobrīd tai pieder un atrodas tajā pašā draudzē, un Andersa Aderkaša muižas. Tālāk tāpat visas tās muižas, kuras koprokā pieder vai piederēs Rozeniem, izvietotas Straupes draudzē vai jebkur Livonijā. Tālāk mēs arī no tām jaunajām vīra tiesībām izņemam visas tās muižas, kas atrodas vai varētu atrasties Smiltenes draudzē un novadā, tālāk Raunas draudzē un novadā, tālāk Piebalgas un Dzērbenes novadā un draudzē, tālāk Cesvaines novadā un draudzē, tālāk Gulbenes novadā un draudzē, tālāk Bērzaunes novadā un draudzē, uz kurām jaunās vīra tiesības neattiecas, taču izņemot Švarchofa⁵ muižas. Mēs izņemam arī visas mūsu un mūsu baznīcas lēņa muižas, kuras koprokā tur vai turēs Tīzenhauzeni, lai kurā draudzē un pilsnovadā tās būtu vai atrastos. Tāpat mēs izņemam arī visas lēņa muižas Krustpils, Ļaudonas, Lielvārdes, Ikšķiles un Suntažu pilsnovadā un draudzē, arī muižas Madlienas draudzē un visus ciemus, kas pieder vai piederēs abiem radiem Heinriham un Jirgenam Ungerniem un kurus tie līdz šim ir turējuši vai turēs koprokā, lai kurā draudzē tie atrastos. Tāpat arī visas muižas, kas ir vai būs koprokā, lai kam tās pieder vai piederēs, jo tās visas jāamanto pēc vecajām vīra tiesībām un koprokā arī saskaņā ar augstāk aprakstītajām privilēģijām, kas par to izdotas. Lai to apstiprinātu un paturētu mūžīgā atmiņā, mēs uz pergamenta vēlējam uzrakstīt divus rakstus un vienu no otra atgriezt un apzīmogat ar mūsu zīmogu, lai nākošos laikos varētu skaidri zināt, kurām muižām jāpieder vecajām vai jaunajām vīra tiesībām. Dots un uzrakstīts mūsu baznīcas pilī Raunā Jaunavas Dorotejas dienā mūsu Kunga Kristus tūkstsots četri simti piecdesmit septītajā gadā. Klāt bija visi, kas uzrakstīti augšminētajā privilēģijā, kas runā par jaunajām vīra tiesībām.

⁵ Zvārtavas.